

УДК 349.6

Доц. Л.І. Максимів¹, канд. екон. наук – УкрДЛТУ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИТРАТ У СИСТЕМІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ОБЛІКУ

Обґрунтовуються методологічні підходи до формування еколого-економічного обліку як складової системи національного рахівництва з урахуванням вимог міжнародних стандартів.

Doc. L.I. Maxymiv – USUFWT

Methodological approaches to the ecological costs forming in the ecological-economic accounting system

The methodical bases of the environmental and economic accounting system forming as a part of the ecological economics with requirements of the International Standards are considered.

Різке погіршення стану довкілля в останні десятиріччя зумовило появу нового напрямку в рамках пошуку шляхів переходу до сталого розвитку – екологічної економіки. Екологічна економіка – це трансдисциплінарний підхід, деяке інтелектуальне поле, в якому вивчається взаємодія екологічних та економічних систем в найширшому аспекті з метою розвитку глибокого розуміння законів цілісної системи "природа – суспільство" і створення засад політики досягнення їх сталості та гармонії [1].

Подолання екологічної кризи, що виникла внаслідок надмірного антропогенного впливу на довкілля, вимагає усвідомлення загрози глобальної екологічної катастрофи та об'єднання зусиль усієї спільноти людей, які проживають на планеті. Передбачаючи сучасну ситуацію, В.І. Вернадський писав: "... людина вперше реально зрозуміла, що вона житель планети і повинна мислити і діяти в новому аспекті, не тільки в плані окремої особистості, сім'ї чи роду, держави чи їх союзів, але і в планетарному аспекті..." І далі: "Ноосфера – останній з багатьох станів еволюції біосфери в геологічній історії – стан наших днів" [2].

Як справедливо зазначає засновник наукової школи екологічної економіки Г. Дейлі, "збереження широти нині існуючого вибору для майбутніх поколінь є головною метою сталого розвитку, але її не можна досягти шляхом розрізнення індивідуалістичних міркувань про вплив усіх мікроекономічних та екологічних рішень на майбутнє" [3].

Проблемами формування засад екологічної економіки, створення ефективного організаційно-економічного механізму природокористування, зокрема методології визначення екологічних витрат займаються такі відомі українські та зарубіжні вчені: С. Бобильов, О. Веклич, Б. Данилишин, Л. Гринів, Л. Мельник, І. Синякевич, Ю. Стадницький, Ю. Туниця, І. Глазиріна, І. Потравний, Г. Дейлі, Р. Костанза та ін.

Величина втрат, що виникають внаслідок антропогенних змін у біосфері й навколишньому природному середовищі (НПС), становить декілька десятків трильйонів доларів щорічно. Тому першочергової важливості набуває обґрунтування спільних для природи та економіки законів [4].

¹ E-mail: maksymiv@forest.lviv.ua

Прийняття ефективних управлінських рішень у сфері охорони НПС, вимагає розробки адекватного інструментарію щодо визначення й обліку величини природоохоронних витрат. Формування агрегатного показника "природоохоронні витрати" (витрати на охорону навколишнього середовища, екологічні витрати) в рамках комплексного екологічного й економічного обліку є одним з пріоритетних завдань у розвитку системи національного рахівництва різних країн.

У контексті формування загальнонаціональних механізмів екологізації господарювання в Україні особливу увагу має бути приділено інтеграції екологічної статистики з уніфікованими економічними індикаторами, розширенню переліку даних національної статистики з проблем охорони НПС і відтворення ресурсів [5]. На часі введення до переліку основних показників статистичної звітності України нових екологічних індикаторів: індексу стабільності екологічної системи, збереження біорізноманіття; деградації ґрунтів і лісів; споживання сировинних ресурсів; впливу забруднення НПС на демографічні, соціальні та економічні показники.

На сьогодні у світовій практиці переважають економіко-методологічні підходи, які недостатньо враховують продуктивну роль природних благ і значний вплив екологічних товарів і послуг на показники ВВП і пропорції економічного розвитку країни. Тому нерідко дії конкретної країни з виснаження мінеральних ресурсів, вирубування лісів, підризу продуктивності ґрунтів, нищення флори і фауни не враховуються при характеристиці створення національного продукту. "Швидке економічне зростання завдяки експлуатації ресурсів означає ілюзорний національний дохід і постійні втрати добробуту" [6].

Охорону НПС й раціональне використання природних ресурсів найбільш загально можна охарактеризувати як комплекс заходів щодо запобігання і деградації, контролю, а також частково збереження і відтворення основних елементів природи, на які людська діяльність чинить або може чинити негативний вплив. Для узгодження даних про природоохоронні витрати з іншими макроекономічними показниками підходи до вимірювання цього показника і методи його обчислення повинні бути гармонізовані у рамках Системи комплексного еколого-економічного обліку (СЕЕО).

СЕЕО – це система національних комплексних екологічних та економічних рахунків, які описують взаємовідносини між НПС та економікою на національному рівні. Узагальненням світового досвіду в галузі методології й практичної статистики з проблем взаємопов'язаного розгляду екологічних і економічних рахунків, узгодженого з концепцією Системи Національних Рахунків (СНР) ООН 1993 р., є відповідні міжнародні стандарти [7].

Пізніше Європейським комітетом зі статистики розроблено Європейську систему збору економічної інформації про навколишнє середовище (ЄСЗЕІНС) [8]. Передбачається, що ЄСЗЕІНС включатиме Рахунок природоохоронних витрат і додаткові рахунки з управління природними ресурсами і природним спадком, а також натуральні показники, що характеризують природоохоронну діяльність. На сьогодні розроблений тільки Рахунок природо-

охоронних витрат, який відображає ресурси, спрямовані на охорону НПС різними категоріями економічних одиниць; види діяльності, що сприяють охороні НПС; відповідні джерела фінансування.

Передбачається, що СЕЕО складатиметься з чотирьох блоків-підсистем показників. У першій підсистемі показників міститься опис діяльності в галузі виробництва і проміжного та кінцевого споживання екологічних продуктів і послуг (результатів виробництва і витрат, пов'язаних із взаємодією НПС та економікою) і рахунку нефінансових активів.

У другій підсистемі показників подається опис взаємозв'язків між природним середовищем та економікою у фізичних одиницях. Достатньо повно ці питання описано в літературі такого природного виду капіталу, як лісові ресурси [9, 12].

У третій підсистемі показників розглядаються підходи до оцінювання умовних витрат у зв'язку з використанням природних активів:

- ринкове згідно з концепцією рахунків нефінансових активів СНР;
- оцінювання на підставі компенсаційних виплат;
- умовне оцінювання.

Четверта підсистема показників представляє собою один з можливих напрямків подальшого розвитку системи комплексного екологічного й економічного обліку за рахунок підключення розділів, які відображають екологічну діяльність домашніх господарств.

Реалізація СЕОО вимагає розгляду кола проблем методологічного й інформаційного характеру щодо підвищення якості обчислення показників витрат на охорону НПС на основі системи міжнародних стандартів, яка передбачає гармонізацію статистики НПС з СНР. Це вимагає, насамперед, актуалізації завдань статистики НПС та її ролі в реалізації екологічної політики, уточнення складу природоохоронної діяльності з урахуванням рекомендацій міжнародних організацій і пріоритетів розвитку методології розрахунку показників, які характеризують витрати на охорону НПС, аналізу діючої системи статистичного спостереження за формуванням цих витрат і визначення напрямків її вдосконалення.

Це дасть змогу більш докладно проаналізувати особливості національної статистичної звітності, розглянути зарубіжний досвід статистичного спостереження витрат на охорону НПС і з урахуванням цього досвіду розробити вдосконалений варіант методології розрахунку загальних витрат на охорону НС, включаючи інструментарій статистичного спостереження, що пов'язує екологічні капітальні вкладення із загальними підходами до елімінування впливу зміни цін на динаміку витрат на охорону НС.

Необхідність удосконалення статистичного спостереження природоохоронних витрат зумовлене такими екологічними проблемами в Україні:

1. Отримання об'єктивних оцінок, які характеризують реальні масштаби природоохоронної політики держави в даний момент, та їх динаміку за тривалий проміжок часу.
2. Розрахунок місця природоохоронної діяльності в кінцевих результатах економічної діяльності країни – ВВП та інших макроекономічних показниках.

3. Визначення вихідних статистичних параметрів при формуванні та обґрунтуванні окремих статей державного бюджету (насамперед тих, які мають екологічну спрямованість), розробці довгострокових державних програм, планів-прогнозів тощо.
4. Стимулювання кредитної політики в частині розширення інвестиційної діяльності з охорони НПС та організації екологічного страхування від можливих ризиків.
5. Підготовка статистичних даних для формування оптимальної та гнучкої податкової політики, корегування платежів за забруднення НПС і використання окремих видів його ресурсів при проведенні підприємствами природоохоронних заходів і здійсненні певних витрат.
6. Організація і практичне проведення аудиту на підприємствах, що приватизуються (і приватизованих) з метою визначення для них обов'язкових екологічних заходів (екологічних витрат) на перспективу.
7. Проведення міждержавних порівнянь з іншими країнами з метою зіставлення реальних масштабів природоохоронної діяльності з ходом виконання взятих на себе відповідними державами міжнародних зобов'язань.

Достовірна інформація про обсяг витрат на охорону НС як один із найважливіших зведених вартісних показників необхідна для характеристики масштабів природоохоронних заходів, руху фінансових ресурсів, які спрямовуються на ці заходи, з метою кількісної оцінки позитивних і негативних наслідків природокористування, ефективності управлінських рішень. Результати цього аналізу необхідно враховувати при розробці довгострокових планів і програм розвитку країни та її регіонів, визначенні основних пропорцій між екологічними потребами і соціально-економічними можливостями суспільства. Особливої значущості це набуває при реалізації поточної екологічної політики: формування відповідних статей державного бюджету та контроль за їх виконанням, встановлення річних обсягів і напрямків природоохоронних робіт в областях, вдосконалення еколого-економічних методів впливу на природокористувачів.

Система вартісних показників охорони НС і раціонального використання природних ресурсів охоплює широке коло індикаторів – від зведеної вартісної оцінки природних активів і характеристики витрат на охорону НС, а також розрахункової величини екологічної шкоди до розмірів платежів підприємств за природокористування. Найбільш універсальними є показники природоохоронних витрат, або витрати на охорону НС (загальні екологічні витрати і окремі складові цього зведеного показника, які відображають відтворювальну, інституційну та галузеву структуру економіки, окремі види природоохоронних витрат і джерела їх фінансування). Ці показники уможливають зіставлення з головними макроекономічними індикаторами (ВВП, дохідна і розхідна статті бюджету, загальний обсяг інвестицій в економіку в цілому й окремі види діяльності). Важливе прикладне значення має також порівняння співвідношення між екологічними та економічними показниками зарубіжних країн з даними по Україні.

Звідси випливає, що від правильного визначення екологічних витрат та їх реальної динаміки багато в чому залежать організація поточного фінансування природоохоронної діяльності, індексація природоресурсних і екологічних податків (платежів), ставки екологічного страхування тощо.

Для правильної оцінки витрат на охорону НПС, вдосконалення організації статистичного і первинного обліку необхідно виробити однозначне трактування і уявлення про природоохоронні заходи, класифікацію основних елементів, які становлять його структуру. Водночас, як у рамках екологічної і статистичної практики в Україні, так і на рівні провідних міжнародних економічних організацій досі відсутнє єдине, загальновизнане трактування категорій "навколишнє середовище та його охорона", "природоохоронна діяльність". Зокрема, в діючому Законі "Про охорону навколишнього природного середовища" (1991 р.) об'єкти його застосування означені настільки широко, що під них можна підвести майже половину всієї соціально-економічної діяльності.

Необхідно відзначити, що на практиці аморфність трактування такого ключового поняття, як охорона НС призводить до невпорядкованого регулювання фінансових потоків, труднощів у використанні еколого-економічних важелів управління. Навряд чи правомірно роздумувати над цільовим покриттям відповідних витрат, підтриманням будь-яких заходів та пільгами при невизначеності самої мети. Така невизначеність поширюється не тільки на окремі заходи (наприклад, чи можна вважати охороною НС виведення шкідливих виробництв за межі населених пунктів?), але й на окремі види діяльності (багато елементів рослинництва в частині різноманітних агротехнічних робіт і тваринництва як джерела органічних добрив, комунального господарства і міського благоустрою тощо).

Існує точка зору, яка відрізняється глобальністю охоплення і передбачає включення до сфери розгляду категорії "охорона навколишнього середовища", що поруч з комплексом заходів щодо запобігання забрудненню і деградації, контролю та часткового збереження та відтворення основних елементів природи, на які людська діяльність чинить або може чинити негативний вплив. Включення також і загальнофункціональної діяльності із землекористування, лісового і водного господарств, геологічної розвідки тощо (рис. 1). Позитивним у такому агрегованому (широкому) тлумаченні є комплексний підхід, більша впевненість у тому, що всі аспекти природоохоронної діяльності будуть охоплені. Негативним є "безмежність" у частині галузевого охоплення, труднощі ув'язування природоохоронних заходів із традиційними видами економічної діяльності та розмежування їхніх інтересів. Такий підхід вимагає обов'язкової вартісної оцінки наявних природних ресурсів і екологічної шкоди, що є справою майбутнього.

Необхідно зазначити, що принципово у галузях і видах діяльності, економічно пов'язаних з експлуатацією (вилученням) природних ресурсів, підтриманням елементарних санітарно-епідеміологічних умов проживання населення вичленувати в чистому вигляді природоохоронну складову можна вельми умовно. Однак, навіть при такому агрегованому підході, характер деяких заходів не можна трактувати однозначно, оскільки природорегулювальний ефект може супроводжуватися ефектом порушення природи.

Розширене трактування**Звужене трактування**

Витрати на заходи з охорони природи від негативного антропогенного впливу:

1. *За видами і напрямками витрат* (поточні витрати підприємств; капітальний ремонт; капітальні вкладення; утримання природоохоронних територій; держуправління, контроль, моніторинг; НДДКР; екологічна освіта; інші напрямки витрат).
2. *За джерелами фінансування витрат* (витрати на утримання й експлуатацію за рахунок собівартості продукції та послуг; капітальний ремонт (частково); капітальні вкладення; операційні витрати бюджетів; іноземні кредити (гранти); інші джерела покриття витрат).
3. *За напрямками охорони природи* (охорона ресурсів лісових, водних, біологічних; мінеральних ресурсів; атмосферного повітря; утримання особливо охоронних територій; ліквідація токсичних відходів виробництва і споживання; витрати на інші цілі).
4. *За формами власності* (державна; муніципальна; приватна; екологічні витрати населення; витрати інших об'єктів і суб'єктів).
5. *За видами діяльності і галузями.*
6. *За міністерствами, відомствами, концернами тощо.*
7. *За регіонами, містами тощо.*

Витрати на відновлення ресурсів і їх збереження з метою виробництва і споживання:

1. Ведення лісового господарства (включаючи лісовідновлення).
2. Підвищення родючості ґрунтів.
3. Зниження ресурсо- та енергомісткості, використання вторсировини.
4. Облаштування міських поселень.
5. Охорона здоров'я.
6. Попередження і ліквідація наслідків природних катастроф.
7. Інші заходи.

Рис. 1. Класифікація витрат на охорону НПС

На нашу думку, більш аргументованою є точка зору, згідно з якою до охорони НПС має відношення достатньо обмежене коло заходів щодо збереження його якості, охорони природних ресурсів від негативного антропогенного впливу (див. рис. 1). Сюди повинні включатися як цільова діяльність з охорони природи, так і споріднені (пов'язані) заходи щодо впровадження прогресивних технологій виробництва і форм споживання. Практика провідних зарубіжних країн, а також міжнародні рекомендації в цілому консолідуються з цим звуженим трактуванням [10, 11].

Таким чином, поняття "охорона навколишнього середовища і раціональне використання природних ресурсів" можна охарактеризувати як комплекс заходів щодо запобігання і деградації, контролю, а також часткового збереження і відтворення основних елементів природи, на які людська діяльність чинить або може чинити негативний вплив при селективному підході до умов і результатів окремих заходів. Все це вимагає уніфікованого переліку природоохоронних заходів і відповідно витрат на їх реалізацію. На нашу

думку, за основу такого переліку доцільно взяти відповідні класифікаційні структури, що використовуються сьогодні в статистичній практиці України при їх удосконаленні, уточненні та уніфікації, міжнародні рекомендації і зарубіжний досвід при їх адаптації до українських реалій.

Література

1. **Costanza R.** What is Ecological Economics?// Ecological Economics, 1989, v.1, pp. 1-7.
2. **Вернадский В.И.** Химическое строение биосферы Земли и ее окружение. – М.: Наука, 1965. – 324 с.
3. **Дейлі Г.** Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку/ Переклад з англ.: Інститут сталого розвитку. – К.: Інтелсфера, 2002. – 312 с.
4. **Гринів Л.С.** Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: Монографія. – Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2001. – 240 с.
5. **Васюта О.** Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального розвитку. – Монографія. – Тернопіль: "Гал-Друк", 2001. – 600 с.
6. **Веклич О.** Врахування екологічного чинника в системі національних рахунків// Економіка України. – 1997, № 12. – С. 53.
7. **Комплексний** екологічний та економічний облік. Організація Об'єднаних Націй: 1994 і 2000.
8. **Блам И.Ю.** Методическое пособие по спецкурсу "Интеграция экологических показателей в традиционные системы учета". – Новосибирск, 1997.
9. **Максимів Л.І.** Лісові ресурси як складова природного капіталу: деякі підходи до розширення показника національного багатства// Наук. вісник УкрДЛТУ: Зб. наук.-техн. праць. – Львів: УкрДЛТУ. – 2004, вип. 14.1. – С. 160-167.
10. **Комплексный** экологический и экономический учет. Промежуточный вариант// Методологические исследования. Руководство по национальным счетам, серия F, № 61 – ООН, Департамент по экономической и социальной информации и анализу политики. Статистический отдел, 1994.
11. **Integrated** Environmental and Economic Accounting/ An Operational Manual/Studies and Methods, Handbook of National Accounting, Series F, № 78 – United Nations, № 4, 1999 (Draft 01/May/2000).
12. **Bombana M., Femia A.** Forest Integration Economic and Environmental Accounting: Ongoing Developments at EUROSTAT and ISTAT// In: Proceeding of the International Symposium on "Institutional Aspects on Managerial Economics and Accounting in Forestry" 15-18 April 1998. – Roma-Ostia-Italy. – P. 131-155.

УДК 630*673.1

Доц. С.С. Дикий, канд. екон. наук – УкрДЛТУ

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ВИТРАТ У ЛІСОЗАГОТІВЕЛЬНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Розглядається методика вдосконалення обліку витрат в лісозаготівельному виробництві, яка у сучасних умовах, коли ступінь використання лісосировинних ресурсів при оцінці діяльності лісозаготівельних підприємств підвищується, стосовно повного та раціонального використання деревинної сировини набуває винятково важливого значення.

Doc. S.S. Dykyj – USUFWT

Perfection of account of expenses in timber cutting production

The advanced technique of the account of expenses in forest-procuring manufacture which in modern conditions when the degree of use of a forest -source of raw materials at an estimation of activity of the forest-procuring enterprises raises concerning full and rational use of wood raw material, types exclusively great value is considered.